

UNESCO kultuurihariduse raamistik¹

Preambul

1. **Meie, kultuuri- ja haridusministrid**, oleme kogunenud 13.–15. veebruaril 2024 Araabia Ühendemiraatides Abu Dhabis UNESCO kultuurihariduse maailmakonverentsile ning täname UNESCO peadirektorit selle tähtsa ja õigeaegse konverentsi kokkukutsumise eest ning Araabia Ühendemiraate konverentsi korraldamise eest.
2. **Tuletame meelde** UNESCO põhikirja preambulit, milles kinnitatakse, et kultuuri ning õiglust, vabadust ja rahu loova hariduse ulatuslik levitamine on inimväärikuse jaoks vältimatu, ning I artiklit, milles sätestatakse, et organisatsioon „annab tõuke rahvaharidusele ja kultuuri levikule: tehes liikmesriikidega nende taotlusel koostööd haridusettevõtmete korraldamisel; soodustades rahvaste koostööd, et edendada rassist, soost, majanduslikest ja sotsiaalsetest tunnustest sõltumatuid võrdseid haridusvõimalusi; soovitades haridusmeetodeid, mis kõige paremini valmistaksid maailma lapsi ette vabadusega kaasnevateks kohustusteks“. Tuletame meelde ka inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklit 27, milles kinnitatakse, et „igal inimesel on õigus ühiskonna kultuurielust vabalt osa võtta, kunsti nautida, teaduse progressi oma panus anda ja selle progressi hüvesid kasutada“.
3. **Märgime**, et kasvava ebavõrdsuse, relvakonfliktide, desinformatsiooni, väärinfo, vaenukõne, rassismi, ksenofoobia ja muude diskrimineerimise vormide kontekstis, mis lõhestavad ühiskonda ja takistavad kestlikku arengut, tuleb tugevdada jõupingutusi, et kujundada kõigi jaoks rahumeelne, õiglane ja kestlik tulevik.
4. **Tunnistame**, et haridussüsteeme tuleb tugevdada ja muuta otsustavate sammude abil, millega mõtestatakse ümber hariduse eesmärk, sisu ja andmine selleks, et edendada võrdsust ja kaasatust, kvaliteeti ja asjakohasust, nagu kajastavad ÜRO jõupingutused, näiteks Incheoni deklaratsioon hariduse kohta aastani 2030, kestliku arengu 4. eesmärgi rakendamise raamistik ning hariduse ümberkujundamise tippkohtumine (2022). Kohustume võtma meetmeid tagamaks, et haridus vastab kõigi õppijate vajadustele nende mitmekesistes oludes ning annab neile teadmised, oskused, väärtused, hoiakud ja käitumisviisid, mis on vajalikud „kestliku arengu toetamiseks, pakkudes muu hulgas teadmisi kestlikust arengust ja kestlikust eluviisist, inimõigustest, soolisest võrdsuslikkusest, rahu ja vägivaldatu kultuuri edendamisest, maailmakodanikuks olemisest ja kultuurilise mitmekesisuse hindamisest ning kultuuri osast kestliku arengu saavutamisel“, nagu on sätestatud eesmärgis 4.7.
5. **Tunnistame ka**, et kultuur ja kunst on olulised üksikisikute ja ühiskondade tervikliku ja kaasava arengu, kerksuse ning üldise heaolu seisukohalt. Kultuur on meie inimlikkuse keskmes ning on aluseks meie väärtustele, valikutele ja suhetele üksteise ja loodusega, andes meile kriitilise mõtlemise, identiteeditunde ning võime austada ja omaks võtta teisi. **Samuti tunnistame**, et kultuur ja kunst mängivad olulist rolli inimeste kujutlusvõime, loovuse ja eneseväljenduse õitsengus, mis soodustab teadmis- ja uudishimu ning laiendab loomisvõimalusi, avades ühtlasi sotsiaalseid ja majanduslikke väljavaated kõigile õppijatele, eriti kultuuri- ja loomesektoris.
6. **Kohustume** kasutama kultuuri ja hariduse ainulaadseid ressursse suurema sünergia saavutamiseks, et edendada vastastikku kasulikke arengutulemusi, nagu on kinnitatud 2022. aasta MONDIACULTi deklaratsioonis. **Rõhutame** kriitilist vajadust võimaldada kõigil õppijatel saada täit kasu kultuuri- ja haridusvõimalustest kaasava juurdepääsu kaudu kvaliteetsele haridusele, milles austatakse ja kaasatakse inimeste ja kultuuride mitmekesisust positiivse ja ümberkujundava jõuna ning laiendatakse kestlikke eluviise.

¹ Eestikeelne tõlge dokumendist [UNESCO Framework for Culture and Arts Education](#)

7. **Meil on hea meel** rahvusvahelise kultuurihariduse kogukonna võetud kohustuste üle, mis on jäädvustatud UNESCO rahvusvahelistes haridus- ja kultuurivaldkonna konventsioonides, soovitustes, deklaratsioonides ja algatustes,¹ samuti kahel kunstihariduse maailmakonverentsil, mis toimusid 2006. aastal Lissabonis ja 2010. aastal Soulis ning mille dokumendid „Kunstihariduse tegevuskava“ ja „Souli tegevuskava: kunstihariduse arengueesmärgid“ on pannud aluse probleemide käsitlemiseks ning ühtse ja areneva arusaama väljendamiseks kultuurist ja haridusest ning edendavad valdkondadevahelist lähenemisviisi avalikule poliitikale.
8. **Kiidame heaks** UNESCO kultuurihariduse raamistiku, mis põhineb humanistlikul ja võimestaval visioonil kultuurist ja haridusest, ning **usaldame** UNESCOt kui haridusele ja kultuurile spetsialiseerunud ÜRO asutust toetama raamistiku rakendamist selle liikmesriikide ja assotsieerunud liikmete poolt, eelkõige andes vajaduse korral tegutsemisjuhiseid; pakkudes vajaduse korral toetust ning hõlbustades poliitilist dialoogi, teadmiste jagamist ja standardite kehtestamist; koondades raamistiku rakendamiseks üleilmseid, piirkondlikke, riiklikke ja kodanikuühiskonna sidusrühmi ning jälgides edusamme strateegiliste eesmärkide saavutamisel.

Abu Dhabi, Araabia Ühendemiraadid, 15. veebruar 2024

¹ Sealhulgas kultuurivaldkonnas UNESCO kultuurilise mitmekesisuse ülddeklaratsioon (2001); loovisikute staatuse soovitus (1980); soovitus muuseumide ja kogude, nende mitmekesisuse ja ühiskondliku ülesande kaitsmise ja edendamise kohta (2015); relvakonflikti korral kultuuriväärtuste kaitse Haagi konventsioon (1954) ja selle kaks protokoll (1954 ja 1999); kultuuriväärtuste ebaseadusliku sisseveo, väljaveo ja omandiõiguse üleandmise keelamise ning ärahoidmise abinõude konventsioon (1970); ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon (1972); veealuse kultuuripärandi kaitse konventsioon (2001); vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon (2003) ning kultuuri väljendusvormide mitmekesisuse kaitse ja edendamise konventsioon (2005). Haridusvaldkonnas Dakari tegevusraamistik „Haridus kõigile: meie ühiste kohustuste saavutamine“ (2000); kestliku arengu tegevuskava aastani 2030 ja selle kestliku arengu eesmärgid (2015), eelkõige 4. eesmärk; Incheoni deklaratsioon hariduse kohta aastani 2030 ja kestliku arengu 4. eesmärgi rakendamise raamistik (2015); algatus „Hariduse tulevik“ (2021); hariduse ümberkujundamise tippkohtumine (2022) ning soovitus rahu ja inimõigusi, rahvusvahelist mõistmist, koostööd, põhivabadusi, maailmakodanikke ja kestlikku arengut edendava hariduse kohta (2023).

Sissejuhatus

1. Arengusuundumused nagu digipööre ja inimeste enneolematu liikuvus, ning püsivad probleemid, mis seotud vaesuse, tervise ja muu heaoluga, kasvav ebavõrdsus, kliimamuutused, elurikkuse kadumine, loodusõnnetused ja relvakonfliktid, millele lisandub COVID-19 pandeemia püsiv mõju, on toonud haridus- ja kultuurisektorisse uue reaalsuse. Siit tuleneb vajadus taas investeerida kultuurilisse võimekusse ja mõtestada haridus ümber, et valmistada igas vanuses õppijaid kogu elu jooksul ette teadmiste, oskuste, väärtuste, hoiakute ja käitumisviisidega, mille abil saab säilitada inimväärikuse, edendada inimõigusi ning sotsiaalset ja keskkonnaalast vastutust ning kujundada tervislikku, kestlikku, kaasavat, õiglast ja rahumeelset tulevikku.
2. Tuginedes kultuurilise väljenduse mitmekesisusele, rikastavad ja taaselustavad kultuur ja kunst haridust, pakkudes eri taustaga, sh haavatavates olukordades õppijatele vahendeid, et väljendada inimlikkust ning pääseda juurde mitmekesistele väljendus- ja mõtlemisviisidele, teadmise, olemise ja tegutsemise vormidele, samuti rahvaste ja kogukondade ajaloole ja keeltele, mis annavad tähenduse nende arusaamale maailmast, suurendavad enesekindlust ja motivatsiooni ning seega soodustavad õppimist. Kultuur ja kunst võimaldavad, laiendavad ning toetavad õpiruume ja -kogukondi. Lisaks võib kultuuri ja kunsti õppimine ning koos nendega ja nende kaudu õppimine arendada mitmesuguseid kognitiivseid, sotsiaalseid, emotsionaalseid ja käitumisosi, tugevdada terviklikku õppimist ja tundlikkust looduskeskonna suhtes ning edendada kultuuridevahelist dialoogi, koostööd ja mõistmist, mis on üleilmsete probleemide ja pöördprotsesside kestlikuks lahendamiseks kriitilise tähtsusega. Seetõttu on need olulised igakülgse õppeprotsessi jaoks, mis on kohandatud maailma praeguste ja tulevaste nõudmistega.
3. Seda arvesse võttes otsustasid UNESCO liikmesriigid 2021. aasta märtsis töötada välja kultuurihariduse raamistiku, et parandada juurdepääsu haridusele ja kultuurile ning haridusse ja kultuuri kaasatust; omandada laiemad arusaamad formaalsest, mitteformaalsest ja informaalset kultuuriharidusest; tagada kultuurihariduse tõhus lõimimine kultuuri- ja haridusvaldkonna poliitikasse, strateegiasse, õppekavadesse ja programmidesse; laiendada koostööd avaliku poliitika valdkondade, distsipliinide ja haridusasutuste vahel ning toetada kultuurihariduse rolli majanduse, ühiskonna ja keskkonna kestlikus arengus.
4. UNESCO kultuurihariduse raamistikku koostades konsulteeriti kaasavalt ja osaluspõhiselt paljude sidusrühmadega.
5. Siinses raamistikus määratletakse kultuuri kui „ühiskonda või sotsiaalset rühma iseloomustavate iseloomulike vaimsete, materiaalsete, intellektuaalsete ja emotsionaalsete erijoonte kogumit, [mis] hõlmab mitte ainult kunsti ja kirjandust, vaid ka eluviise, inimeste põhiõigusi, väärtussüsteeme, traditsioone ja veendumusi“, nagu on sätestatud UNESCO 1982. ja 2022. aasta MONDIACULTi deklaratsioonides, ning kultuuri saab muu hulgas edastada, väljendada ja kogeda ajas ja ruumis sõnade (kirjandus, suulised traditsioonid, keel), heli (muusika, raadio, meedia), pildi (visuaalne kunst, meedia), liikumise (tants, teater), mälestiste ja esemete (arhitektuur, disain, käsitöö), igat liiki digimeedia ning traditsiooniliste teadmiste (kohalikud ja põlised teadmissüsteemid, elus kultuuripärand ja kultuuri väljendusvormid) kaudu. Haridust määratletakse võõrandamatu inimõigusena. „See on elukestev ja tervet ühiskonda hõlmav protsess, mille kaudu igaüks õpib ja arendab kogu oma potentsiaali ulatuses kogu oma isiksust, väärikust, andeid ning vaimseid ja füüsilisi võimeid kohalikes, riiklikes, piirkondlikes ja ülemaailmsetes kogukondades ja ökosüsteemides ning nende hüvanguks“, nagu on kirjas UNESCO soovituses rahu ja inimõigusi, rahvusvahelist üksteisemõistmist, koostööd, põhivabadusi, maailmakodanikuks olemist ja kestlikku arengut edendava hariduse kohta (2023).
6. Kultuuriharidus hõlmab kunsti ja kultuuri, samuti nende kõigi väljendusvormide õpetamist ja õppimist ning nendega koos ja nende kaudu õpetamist ja õppimist. Kultuurihariduses käsitletakse kultuuri, sealhulgas kunsti, haridusliku vahendi, lähenemisviisi ning õppe-, teadus- ja praktikavaldkonnana.

1. Juhtpõhimõtted

7. Kultuuriharidus peaks olema terviklik, ümberkujundav ja mõjukas ning juhinduma järgmistest põhimõtetest:

- a. tagada kultuuriharidus kui inimkonna ühine hüve, mis peaks olema kõigile kättesaadav ning mis edendab üksikisikute ja ühiskonna kui terviku heaolu. Selle tunnistamine nõuab ka kultuurihariduse rolli tugevdamist poliitikas, haridussüsteemides ja ühiskondades laiemalt ning kollektiivse kaasatuse ja järjepidevate avaliku sektori investeeringute suurendamist;
- b. tagada, et kultuuriharidus tugineb inimõigustele ja põhivabadustele, nagu on määratletud rahvusvahelistes inimõigusi käsitlevates dokumentides, eelkõige ÜRO põhikirjas, inimõiguste ülddeklaratsioonis, majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvahelises paktis, kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelises paktis ning muudes inimõigusi käsitlevates konventsioonides ja lepingutes, mis on üksikisikute, kogukondade ja ühiskonna kaasavat ja kestlikku arengut võimaldavad tingimused;
- c. süvalaiendada soolist võrdsuslikkust kõigis poliitika kavandamise, kujundamise ja rakendamise aspektides ning võidelda soolise diskrimineerimise ja kallutatuse, kahjuliku sisu ja vägivalda vastu kõikides hariduskeskkondades, samuti kultuuriharidusega seotud kogemustes ja tavades;
- d. tunnistada kultuurilist mitmekesisust kui inimkonda iseloomustavat tunnust ja ühist pärandit, mis laiendab üksikisikute ja ühiskonna valikuid ja võimeid, edendab nende väärtusi ning mida tuleks kaitsta ja arendada, edendades vastastikust mõistmist, võrdset juurdepääsu mitmekesisele kultuurilisele väljendusele ning keelelist mitmekesisust kõigis füüsilistes, virtuaalsetes ja põimõppekeskkondades;
- e. tagada kaasatus, mittediskrimineerimine ja mitmekesisuse austamine kõikidel haridustasemetel ja kõigis hariduse vormides, käsitledes kiusamist, stereotüüpe, igasugust diskrimineerivat ja vaenulikku kallutatust ning diskrimineerimist, rassismi, ksenofoobiat, vaenulikkust või vägivalda õhutavat tegevust ning võideldes nende vastu;
- f. võimaldada koosloomist, tuginedes kultuurihariduse kogemuste ja tavade mitmekesisusele ning kõigi osalejate ja kasusaajate, nt õppijate, eelkõige noorte, samuti haridustöötajate, kultuurispetsialistide ja praktikute, kogukondade ning muude asjaomaste sidusrühmade aktiivsele ja tähendusrikkale osalemisele kultuurihariduse kujundamisel, rakendamisel ja hindamisel formaalses, mitteformaalses ja informaalses õpikeskkonnas;
- g. edendada elukestvat ja kõiki valdkondi hõlmavat õppimist mitmekesistes õpikeskkondades, nt füüsilised ruumid, nagu klassiruumid, töökohad, kultuuri- ja looduslikud ruumid, ning virtuaalruumid, nagu digiplatvormid, või kombineeritud ruumid, milles on ühendatud nii füüsilised kui ka digitaalsed elemendid.

II. Eesmärgid

8. UNESCO raamistiku eesmärk on anda liikmesriikidele ja assotsieerunud liikmetele kultuurihariduse alaseid juhiseid ja poliitikasoovitusi järgmistel eesmärkidel:
 - i. tagada, et kultuuriharidus aitab otseselt kaasa kestliku arengu ja rahu saavutamisele kooskõlas ÜRO praeguste ja tulevaste jõupingutustega, sealhulgas kestliku arengu tegevuskavaga aastani 2030 ja kõigi selle 17 kestliku arengu eesmärgiga, eelkõige 4. eesmärgiga tagada kaasav ja õiglane kvaliteetne haridus ning edendada elukestvaõppe võimalusi kõigile ning 8. eesmärgiga toetada kaasavat ja kestlikku majanduskasvu ning tagada kõikidele inimestele inimväärne töö;
 - ii. kasutada ära tänapäevaseid edusamme ja tehnoloogia avatavaid võimalusi, tuvastades, ennetades ja maandades ühtlasi riske, eelkõige digitehnoloogia ja tehisaru valdkonnas, et toetada ja edendada selles valdkonnas arutelu, loovust, algatusi ning eetilist ja vastutustundlikku kasutamist, ennekõike haridus-, kultuuri- ja loomesektori hüvanguks;
 - iii. lõimida kultuuriharidus tulemuslikult kultuuri- ja haridussektori asjakohastesse poliitikavaldkondadesse, strateegiatesse ja programmidesse, sealhulgas eeskirjadesse, õppekavadesse, õpetajate ja haridustöötajate koolitusse, kvalifikatsiooni ja kutsealasesse arengusse, et kogu elu jooksul ja kõiki valdkondi hõlmavalt arendada teadmisi, oskusi, hoiakuid, väärtusi ja käitumisviise, näiteks loovust, kriitilist mõtlemist ning kunstioskusi.

III. Kohaldamisala

9. UNESCO raamistikus käsitletakse kultuuriharidust ökosüsteemina, mis hõlmab kõikide inimeste haridustegevust kõigis kontekstides ning formaalses, mitteformaalses ja informaalses õpikeskkonnas, kasutades eri pedagoogikameetodeid – eriti neid, mis võtavad arvesse mitmekesiseid kultuurilisi vaatenurki, tegevusi, tavasid, väljendusviise, materjale ja objekte – ning õppevorme, nagu veebipõhine ja mitteveebipõhine, distants- ja põimõpe, samuti kõiki haridustasandeid.
10. Selle aluseks on lai arusaam kultuurist, nagu on sätestatud eespool, ning see hõlmab protsesse, nt kultuuridevahelist dialoogi, ning väärtusi, nt kultuurilist, keelelist ja teadmiste mitmekesisust.
11. Raamistik hõlmab ja edendab paljusid sidusrühmi kaasavat koostööd ning lai valdkondadevahelisi partnerlusi, muu hulgas haridus- ja kultuuriasutuste, valitsusasutuste, kultuuriruumide ja -tegevuste, mälestuspaikade ja pärandiobjektide, kunstnike ning muude kultuuritöötajate ja praktikute, teadlaste, kohalike kogukondade, erasektori, sihtasutuste ja kodanikuühiskonna organisatsioonide vahel.

IV. Strateegilised eesmärgid

a) Juurdepääs, kaasatus ja võrdsus kultuurihariduses

12. Juurdepääs on haridus- ja kultuuriõiguste kasutamise oluline alustala. Juurdepääsu tagamine kvaliteetsele kultuuriharidusele peaks hõlmama kõigi tõkete kõrvaldamist õppurite jaoks, alates taristu ja ressursside piiratusest ning lõpetades haavatavuse ja tõrjutusega, olenemata rassist, nahavärvusest, sünnipärasest, soost, vanusest, keelest, usutunnistusest, poliitilistest veendumustest, rahvuslikust, etnilisest või sotsiaalsest päritolust, sünnijärgsest majanduslikust või sotsiaalsest olukorrast või puudest ja muudest põhjustest.
13. Juurdepääs mitmesugustele kultuurilistele ja kunstilistele väljendusviisidele, kogemustele ja haridusele on ülioluline, et inimesed saaksid kasutada õigust osaleda kultuurielus ja kunstis, anda sellesse oma panuse ning seda nautida, sest see soodustab üksikisikute ja ühiskonna heaolu. Seejuures tuleks vajadust mööda tagada kultuurihariduse kättesaadavus koolides ning kvaliteetse formaalse, mitteformaalse ja informaalset hariduse pakkumine kultuuri ja kunsti valdkonna ameti- ja kutsealadel, sealhulgas mitmekesise kultuurisisu kaudu. Kultuurile ja kunstile juurdepääsu tagamine on lahutamatu seotud sellele eraldatud ruumidega, mis on avatud ja võimaldavad osaleda kõigil, sealhulgas muuseumid, kultuuri- ja kunstiasutused, esinemispaigad, raamatukogud ning pärandiobjektid ja mälestuspaigad.
14. Kõigil õppijatel, haridustöötajatel ja õpetajatel peaks olema võrdne ja kaasav juurdepääs taristule ja ressurssidele ning õppimisvõimalused, et arendada oskusi ja pädevusi, mida on vaja digitehnoloogiast ja tehisarust kasu saamiseks. Digitehnoloogia ja tehisarust on küll laiendanud uusi viise kultuuriharidusele juurdepääsuks ning selles osalemiseks, kuid tähtis on lahendada digilõhe ning veebikeskkonnas kultuurilise mitmekesisuse ja väljenduse tasakaalustamatus, et kõrvaldada osalemistõkked, mis tulenevad majanduslikust, geograafilisest ja sotsiaalsest ebavõrdsusest, ning anda õppijaile, õpetajatele ja haridustöötajatele asjakohased teadmised ja oskused, mida nad vajavad, sealhulgas meedia- ja infopädevus.
15. Haridus tuleb muuta demokraatlikumaks, tuleb edendada kriitilisi seisukohti ning toetada võitlust kolonialismi ja neokolonialismi vastu kõigis nende vormides ja ilmingutes ning olla vaba stereotüüpide, kallutatusest ja eelarvamustest, tuginedes õppijate mitmekesisuse austamisele. Sellega kaasneb võitlemine kultuuride, kultuuritavade, kunstidistsipliinide või väljendusviiside hierarhia vastu, et liikuda kaasavama ja pluralistlikuma ühiskonna suunas. Kõik õppijad, eriti põlisrahvad, puuetega inimesed, ebasoodsas, vaesustatud ja haavatavas olukorras olevad inimesed, nagu pagulased, migrandid, ümberasustatud isikud, relvakonflikti ohvrid ning kriisist mõjutatud ja katastroofijärgses olukorras õppijad, peaksid saama juurdepääsu asjakohasele kultuuriharidusele, võimaluse selles osaleda ja sellesse panustada ning selle tulemusena areneda.
16. Seepärast peab haridus tagama mitmekülgsed, kaasavad ja paindlikud, inter-, multi- ja transdistsiplinaarsed lähenemisviisid ning meetodid, et pakkuda kvaliteetset kultuuriharidust, mis aitab võidelda häbimärgistamise, ksenofoobia, vaenukõne, desinformatsiooni, väärinfo ja diskrimineerimise vastu. Seejuures tuleb rohkem väärtustada kultuurilist mitmekesisust, inimõigusi, kultuuridevahelist mõistmist ja austamist, sotsiaalset ühtekuuluvust, konfliktide ennetamist,

konfliktijärgset lepitamist ning kultuuri ja kunsti kaudu tervenemist ning suurendada teadmisi nendest valdkondadest.

b) Kontekstuaalne, kvaliteetne, elukestev ja kõiki valdkondi hõlmav õpe kultuurihariduses ning selle kaudu

17. Inimõigustest lähtuv haridus, mis vastab inimkonna ja planeedi ees seisvatele üleilmsetele katsumustele, peaks hõlmama konteksti ja asjakohaseid vaatenurki ning võimaldama kohandatavaid lähenemisviise, mis edendavad maailmakodanikuks olemist, keskkonna ja kultuurilise mitmekesisuse, sealhulgas põlisteadmiste, keelte ja nii esivanemate kui ka nüüdisaegsete tavade väärtustamist. See hõlmab kultuuri ja kunsti süvalaiendamist formaalhariduse süsteemides, läbi kohaliku tasandi õppekavade, pedagoogikameetodite ja õpikeskkonna, alustades koolieelsest kasvatuses ja haridusest, kaasates kohalikku elusat kultuuripärandit ja väljendusviise, põliseid teadmisi, olemis- ja tegutsemisviise, emakeelt ja keelelist mitmekesisust ning kohalikke kultuurilisi ja loovaid väljendusviise. Neid vaatenurki kohaldatakse ka mitteformaalses kontekstis, et säilitada põlvkondadevaheline edasikandumine, vastastikune õpe, töökohapõhine õpe, kutseoskuste arendamine, koostöö kutsealade raames ja vahel ning kogukonnapõhine õppimine ja kaasamine, tuginedes elukestvale ja kõiki valdkondi hõlmavale õppele.
18. Kultuuriharidus peaks toetama kultuuride- ja põlvkondadevahelist dialoogi ning kultuurilise ja bioloogilise mitmekesisuse vastutustundlikku edendamist, õppides koos keskkonnaga kestliku arengu nimel. Seepärast tuleks kultuur ja kunst lõimida õpetamisse ja õppimisse, kaasates kultuuri- ja muid asutusi ning ruume, elava pärandi kandjaid, kohaliku kogukonna vahendajaid ning muid kultuurivaldkonna spetsialiste ja praktikuid, et tugevdada kohapõhist haridust, mis loob tugevama seose igas vanuses ja igasuguse taustaga õppijate, nende kogukondade ja keskkonna vahel. Selline laiendatud koostöö võib aidata kõrvaldada hariduslünki, lõimida ebasoodsas olukorras olevaid õppijaid ja rikastada üldist hariduskogemust, tugevdades ühtlasi kultuurivahetust, et toetada kultuurilise mitmekesisuse, loovuse, innovatsiooni, teadusuuringute ja koosloomise edendamist.

c) Kultuurilise mitmekesisuse väärtustamine ja kriitilise dialoogi võime

19. Kultuuri selle rikkalikus mitmekesisuses tuleb lõimida nii formaalsesse, mitteformaalsesse kui ka informaalsetesse haridusse, et kaasata inimkonna rahvaste ja ühiskondade identiteetide ja kultuurilise väljenduse paljusust ning edendada teadmisi ja teadlikkust eneseväljenduse, avastamise ja katsetamise kaudu. Kultuur on dünaamiline, heterogeenne ja pidevalt arenev ning pakub kriitilist ruumi suhtlemiseks, mõttevahetuseks, vaidlemiseks, koosõppeks ja loomiseks ning aitab seeläbi kaasa ühiskonna elujõulisusele ja mitmekesisusele.
20. Hariduskäsitused, pedagoogikameetodid ja -tööriistad peaksid andma õppijatele vajalikud teadmised, oskused, väärtused, hoiakud ja tegevusvõimekuse, et kasutada kunsti ühiskondlike muutuste ergutamiseks, kaitsta kultuuriväärtusi kohapõhiste lähenemisviiside ja strateegiate kaudu, teha kindlaks kultuuri instrumentaliseerimise vormid ning kahjulikud sotsiaalsed normid, eelarvamused ja stereotüübid ja neile vastu astuda ning samal ajal soodustada kultuurilise mitmekesisuse kui edasiviiva jõu positiivset väärtustamist, et võimaldada sõna- ja loomevabadust, aktiivset demokraatlikku osalemist, sotsiaalset vastutust, loovust ja innovatsiooni ning ühtekuuluvust ja koostööd.

d) Oskused, mis aitavad kujundada kerksat, õiglast ja kestlikku tulevikku

21. Hariduskeskkonnad peaksid kultuuri ja kunsti täielikult ära kasutama, et arendada loovust, kriitilist mõtlemist ja innovatsiooni kui põhipädevusi keerukate kestlikkusega seotud katsumuste lahendamisel, samuti toetama erioskusi, talenti ja isiklikku arengut ning soodustama tööhõivet ja inimväärselt tööd kultuuri- ja loomesektoris, et toetada loomemajanduse arengut riiklikul ja kohalikul tasandil.
22. Haridussüsteemid peaksid alates koolieelsest kasvatuses ja haridusest kasutama kultuurihariduse potentsiaali, et tugevdada kodanikuaktiivsust ja demokraatlikku osalemist, parandada muude ainete õppimist ning arendada loovust ja innovatsioonivõimet, näiteks matemaatika, teaduse, tehnoloogia, inseneeria ja kunstide (MATIK) lähenemisviisi abil, tugevdada kirjutamis-, lugemis- ja kõneoskusi ning toetada sotsiaalseid ja emotsionaalseid oskusi – alates empaatiast ja solidaarsusest kuni pluralistliku mõtlemiseni – eesmärgiga paremini väärtustada kultuurilist mitmekesisust, suurendada akadeemilist

ja tööalast tulemuslikkust, mõista ja lahendada kohalikke ja üleilmseid probleeme, samuti tugevdada kerksust, et tulla toime ebakindluse ja kriisidega tulevikus.

e) Kultuurihariduse ökosüsteemide institutsionaliseerimine ja väärtustamine

23. Suurendada teadlikkust kultuurihariduse väärtusest tervikliku arengu seisukohalt, tuues seda haridussüsteemides esile ja tunnistades, et see on kvaliteetse hariduse saavutamise lahutamatu osa. Selleks tuleb seada kultuur ja kunst õppekavades esiplaanile, eraldada tunniplaanis vajalik aeg ja ruum ning pakkuda piisaval hulgal kestlikke ressursse. Kunsti kui omaette teadmiste valdkonda tuleks tunnustada formaalses, mitteformaalses ja informaalses õpikeskkonnas kultuurispetsialistide ja praktikute, kes töötavad haridusvaldkonnas, kultuuri- ja kunstioskuste ja pädevuste sertifitseerimise kaudu, samuti kultuuri, kunsti, kultuuri- ja loomemajanduse olemusliku sotsiaalse väärtuse ning nende poolt ühiskonna arengusse antava panuse suurema tunnustamise kaudu.
24. Kultuurihariduse kavandamisel ja rakendamisel tuleks üle saada kapseldunud lähenemisviisidest, laiendades ministeeriumides, asutustes, haridustöötajate koolitusasutustes ja muudes sidusrühmades osaluspõhist käsitlust ning luues püsivama koostöö informaalsete ja mitteformaalsete õpiruumide ja osalejatega. See lähenemisviis rikastab õppekavu ja koolitust, tugevdab õpitulemusi ning pakub terviklikku formaalse ja mitteformaalse õppimise süsteemi.

V. Rakendusviisid

a) Juhtimine, õigusaktid ja poliitika

25. Kujundada kultuurihariduse juhtimine ja poliitika ümber kestlike, kaasavate ja kohanduvate strateegiate abil, mis soodustavad dialoogi ja koostööd valitsemistasandite, poliitikavaldkondade, mehhanismide ja struktuuride vahel, samuti institutsioonide, kultuurispetsialistide ja praktikute, haridustöötajate ning muude õppe- ja kasvatustegevuse valdkonnas osalejate vahel. Luua ja formaliseerida mehhanismid, millega tagatakse korrapärane koostöö ministeeriumide, ennekõike kultuuri ja hariduse, aga ka tervishoiu, sotsiaalhoolekande, teaduse, innovatsiooni, keskkonna, majanduse, arengu ja planeerimise valdkonna ministeeriumide vahel, et süstemaatiliselt arendada ja rakendada kultuurihariduse mõjusat lõimimist formaalsesse, mitteformaalsesse ja informaalsesse hariduskeskkonda. Seda tuleks toetada, pakkudes kättesaadavat, teadus- ja tõenduspõhist teavet, prioriseerides pikaajalisi kultuurihariduse sekkumisi, tagades kõigile ressursid ja kogemused ning kavandades meetmed avaliku poliitika koostööpõhiseks seireks ja hindamiseks.
26. Edendada kultuuri- ja kunstiökosüsteemide professionaalsemaks muutmist, kultuuri-, kunsti- ja loomeoskuste tunnustamist ning taristu arendamist, tugevdades tehnika- ja kutsehariduse ja -koolituse ning kõrghariduse kultuuripoliitikat, -strateegiaid ja -programme, et nii noored kui ka täiskasvanud saaksid omandada teadmisi ja oskusi kultuurihariduse eri valdkondades, toetamaks nende juurdepääsu kultuuri- ja loomemajanduse töö-, kogukonnateenuse-, praktika- ja ettevõtlusvõimalustele.

b) Õpikeskkonnad

27. Laiendada õpikeskkondade kontseptsiooni, luues püsivama koostöö formaalsete, mitteformaalsete ja informaalsete õpiruumidega, nagu süvakoolid, muuseumid, galeriid, raamatukogud, esinemispaigad, loomekeskused, linnad ja omavalitsused, sealhulgas UNESCO loovlinnade võrgustiku ja UNESCO üleilmse õppivate linnade võrgustiku liikmed, kogukonnakeskused, kultuuri- ja looduspärandi objektid, mälestuspaigad ning muud kunsti- ja kultuuriasutused ja -ruumid nii linna- kui ka maapiirkondades. Selline lähenemisviis avab uued võimalused valdkondadevahelise õppe ja vahetuse kohtadele, tehes seda eri meetoditel nagu töö käigus õppimine, mentorlus ning praktika, samuti avaliku ja erasektori partnerlused, et kogukonna ühise püüdluse kaudu rikastada vastastikuseid hariduskogemusi.

c) Õpikogemused

28. Lõimida formaalsesse, mitteformaalsesse ja informaalsesse haridusse mitmekesised kohalikud teadmissüsteemid, materiaalsed ja immateriaalsed kultuuriressursid, nagu elav pärand ning kultuuritavad ja väljendusviisid, et saada rikkalikke, kohalikul tasandil asjakohaseid ja kultuuridevahelisi õpikogemusi.

29. Kaasata kunstnikke ning teisi kultuurivaldkonna spetsialiste ja praktikuid, elava pärandi kandjaid, kogukonnaorganisatsioone, õppijaid ja muid asjaomaseid sidusrühmi kriitilise tähtsusega osalejatena haridusse, teabe kogumisse, analüüsimisse ja levitamis, uuringutesse ning õppekavade ja muude õpikogemuse mõõtmete väljatöötamise ja läbivaatamise, et rikastada kultuurihariduse kujundamist ja rakendamist kõigil haridustasanditel ning kõigis õpikeskkondades.

d) Õpetajad ja haridustöötajad

30. Mitmekesistada õpetajaametit, tagades, et see väljendab ühiskonna rikkalikku kultuurilist mitmekesisust, kaasates elava pärandi kandjaid, kunstnikke ning teisi kultuurispetsialiste ja praktikuid, edendamaks kogukondlikku hooldust ja toetust, teadmiste vahetamist ning koosloomist, mis on vajalik ümberkujundavate õpikogemuste jaoks mitmekesistes füüsilistes, virtuaalsetes ja põimõpperuumides.
31. Vaadata läbi õpetajate haridus ja kutsealane areng ning kaasata sellesse kultuuriharidus, toetudes õpetajate koolitamise arendamisel teadustööle. Samal ajal töötada välja kvaliteetsed, asjakohased ja kasutajakesksed suunised, pedagoogikameetodid ning materjalid, et muu hulgas tugevdada õpetajate suutlikkust kasutada uusi, loovaid õpetamise meetodeid ja haridussisu, eriti neid, mida pakub kultuurisektor. Peale selle edendada dialoogi ja koostööd haridustöötajate ning kultuurispetsialistide ja praktikute vahel, et vahetada, koos luua ja rikastada haridus-, kunsti- ja kultuurikogemusi, kaasates haridusprotsessidesse kultuuri- ja kunstimaterjale ning edendades kõikide õppijate informaalset ja mitteformaalset kultuuri- ja kunstitegevust.
32. Suurendada investeeringuid, et vähendada kvalifitseeritud õpetajate, koolitajate ja mitteformaalse hariduse töötajate puudust, eriti maapiirkondades ja väikestes kogukondades, ning pakkuda kvaliteetset õpetajate haridust, haridustöötajate koolitust ning pidevat kutsealast arengut kontekstipõhiseks, elukestvaks ja kõiki valdkondi hõlmavaks õppeks, kasutades uuenduslikke pedagoogikameetodeid ja digitehnoloogiat, tugevdamaks oskusi nii oleviku kui ka tuleviku jaoks, rikastades ühtlasi üldist õpikogemust klassiruumis ja sellest väljaspool.
33. Parandada õpetajate, abistavate isikute, koolitajate ja haridustöötajate, samuti kunstnike ja teiste kultuuriharidusega tegelevate kultuurispetsialistide ja praktikute staatust ja töötingimusi, sealhulgas tööhõivet ja tasustamist, piisavate meetmete, ressursside ja taristu, paindliku töökorralduse ning kutsealase arengu ja heaolu kaudu. Lisaks edendada meetmeid, et tõhustada koolide haldamist ja kõrvaldada korralduslikke tõkkeid, et õpetajatel, koolitajatel ja haridustöötajatel oleks aega ning paindlikkust teha uusi algatusi ja luua partnerlussuhteid kultuuriasutuste, kultuurispetsialistide ja praktikutega.

e) Digitehnoloogia ja tehisaru

34. Võimendada meedia- ja infopädevust, et toetada kultuurihariduse tõhusat pakkumist digiajastul, edendades ühtlasi digitehnoloogia loominguist, emantsipeeritud, eetilist ja vastutustundlikku kasutamist, tagades eraelu puutumatuse kaitse, intellektuaalomandi õigused ning austades veebis kultuurilist ja keelelist mitmekesisust.
35. Laiendada juurdepääsu kultuurihariduse digitehnoloogiatele muu hulgas hästi kujundatud taristu ja hoolduse, digiteeritud kultuurisisu, digikogude ning koolituse ja oskuste arendamise kaudu, mis võimaldab tähenduslikult lõimida eri tehnoloogiaid ja vahendeid õppeprotsessidesse, eelkõige vähim arenenud riikide, puuetega inimeste ning haavatavas ja ebasoodsas olukorras olevate inimeste hüvanguks.
36. Edendada teadusuuringuid ja innovatsiooni, et arendada kultuurihariduse tarbeks mitmekesiseid, kestlikke, eetilisi, turvalisi ja kallutamata digivahendeid, sealhulgas vahendeid kunstiliseks loometööks ning teadmiste jagamiseks ja õppimiseks kultuuris ja kunstis, nende kaudu ja nendega koos.
37. Suurendada inimsuutlikkust, et aidata kaasa kohalike ja kultuuriressurssidega rikastatud digisisu koosloomisele, kasutamisele ning pakkumisele kultuurihariduse jaoks. See hõlmab haridustöötajaid ja õppijaid kui sisu loojaid ja aktiivseid haridusprotsessides osalejaid ning laiendab uuenduslike pedagoogikameetodite valikut, sealhulgas kultuuriharidusmaterjalide avatud litsentside kasutamise kaudu.
38. Laiendada koostööd, et käsitleda arenevat tehnoloogiat ja tehisaru kultuurihariduses. See hõlmab teadmiste ja teadlikkuse suurendamist tehnoloogia ja tehisaru võimalustest ning riskidest, nagu generatiivne tehisaru ja küberturvalisus, et toetada kaasavaid õppekeskkondi, luua uusi loomise ja

eneseväljenduse vorme ja loovuse jagamise viise ning hinnata selle mõju kultuuri- ja loomemajanduse väärtusahelale. Sellist tegevust tuleks toetada, luues dialoogi eri teadmisvaldkondade ning kultuurihariduse jt asjatundjatest sidusrühmade vahel, et hinnata tehnoloogiaga seotud uusi küsimusi, anda teavet kultuurihariduse asjakohaste oskuste ja pädevuste arendamiseks, tagada digivahendite tasakaalustatud reguleerimine ning saavutada üksmeel tulevaste strateegiate suhtes.

f) Partnerlus ja institutsioonidevaheline koordineerimine

39. Uuendada ja laiendada rahvusvahelise, piirkondliku, riigi ja kohaliku tasandi partnerlusi ning koordineerimismehhanisme valitsusasutuste, kultuuriasutuste, koolide, mälestuspaikade ja pändiobjektide, kohalike kogukondade, kodanikuühiskonna organisatsioonide, erasektori, meedia, õppijate, haridustöötajate, kunstnike ning muude kultuurispetsialistide ja praktikute ning asjaomaste sidusrühmade seas, et ergutada pikaajalisi koostöömeetodeid ja soodustada teadmiste jagamist, kunstnike ning teiste kultuurispetsialistide ja praktikute liikuvust ning residentuuriprogramme, samuti koosloomet.

g) Rahastus

40. Kaasata rahalisi vahendeid, sealhulgas avaliku ja erasektori partnerluste kaudu, et arendada koostöötartuid ja -mehhanisme, samuti haldus-, inim- ja materiaalseid ressursse, tagamaks kultuurihariduse ökosüsteemi pikaajaline kestlikkus.
41. Töötada välja finants- ja mittefinantsmehhanismid, et kujundada ning rakendada läbivaadatud kultuurihariduspoliitikat, mis hõlmab ka õppekavade, pedagoogikameetodite ja raamistike läbivaatamist.

h) Teadusuuringud, andmed ja hindamine

42. Tugevdada olemasolevaid või luua uusi, pikaajalisi ja ümberkujundavaid mehhanisme, et teha süstemaatilisi, terviklikke, koostööpõhiseid, valdkondadevahelisi ja -üleseid teadusuuringuid ning usaldusväärselt koguda, analüüsida ja seirata andmeid eri valdkondades, eelkõige kultuuriharidusega seotud valdkondades, toetamaks kultuurihariduse tõendus põhiseid poliitikakujundamist, rakendamist, hindamist, levitamist ja toetamist.

VI. Seire, järelkontroll ja läbivaatamine

43. Et saavutada UNESCO raamistiku strateegilised eesmärgid ning hinnata selle rakendamisel saavutatud tulemusi ja saadud kogemusi kogu maailmas, peaksid liikmesriigid ja assotsieerunud liikmed tegema järgmist:
- toetama raamistiku rakendamist, jagades edusamme, häid tavasid ja katsumusi. Sel eesmärgil esitada UNESCO-le vabatahtlikult iga nelja aasta järel arenguaruande raamistiku riigi tasandil rakendamise kohta alates 2025. aastast, kasutades olemasolevaid aruandlusmehhanisme, nagu üleilmne kultuuripoliitika aruanne, üleilmne haridusseire aruanne ja kestliku arengu eesmärgiga 4.7 seotud aruandlusmehhanismid;
 - uurida võimalust luua UNESCO egiidi all kultuurihariduse valdkonna piirkondliku või üleilmse tasandi 2. kategooria keskused, et tugevdada kultuuri ja hariduse seost käsitlevaid teadusuuringuid ja analüüse, mis hõlmavad koolitust, andmete kogumist ja analüüsi ning raamistiku rakendamise järelevalvet ja hindamist. Selliste keskuste loomisel kohaldatakse UNESCO asjakohaseid menetlusi, sealhulgas teostatavuse uuringut ning keskust kavandava liikmesriigi (liikmesriikide) pakutavaid kestlikke ressursse.
44. Et toetada liikmesriike ja assotsieerunud liikmeid raamistiku rakendamisel, teeb UNESCO olemasolevate ressursside piires järgmist:
- töötab raamistiku seireks vajaduse järgi välja konkreetse üleilmse seiremehhanismi, sh rakendades olemasolevaid üleilmseid, piirkondlikke ja riigi tasandi seiremehhanisme, et hinnata raamistiku rakendamisel tehtud edusamme liikmesriikide ja muude sidusrühmade jaoks;
 - hõlbustab teadmiste jagamise võimalusi, mille keskmes on korrapäraselt liikmesriikides tehtavad heade tavade juhtumiuuringud, et seeläbi soodustada edukate meetodite ja lähenemisviiside vahetamist riikide vahel;
 - kaasab UNESCO haridus- ja kultuurivaldkonna võrgustikke, et edendada kultuurihariduse

- valdkonna teadusuuringuid ning tugevdada tõenduspõhiseid analüüse, samuti tõhustada koostööd olemasolevate piirkondlike ja rahvusvaheliste võrgustike ning teiste kultuurihariduse valdkonna osalistega; samal eesmärgil julgustab liikmesriike mobiliseerima riiklikke võrgustikke ja osalejaid, mis hõlmavad muu hulgas UNESCO õppetoole ja UNESCO ühendkooale, kes tegelevad kultuurihariduse programmide ja projektidega;
- iv. loob ja laiendab partnerlusi paljude avaliku ja erasektori sidusrühmadega, kes oma eksperditeadmiste ja kogemuste toel täiendavad ja aitavad saavutada raamistiku strateegilisi eesmärke;
 - v. kogub ja levitab liikmesriikides, assotsieerunud liikmete ja partnerite seas asjakohaseid teadusuuringuid, eduaruandeid, andmeid ning mitmekesiseid tavasid;
 - vi. viib ellu ulatusliku aruteluprotsessi, et tugevdada kultuuriharidust, süvendades olemasolevat sünergiat UNESCO kultuuri- ja haridussektori väljatöötatud asjakohaste konventsioonide, soovitude, programmide ning meetmete vahel.